

Branko Senica

NERASKIDIVE VEZE

Kako se rodila ideja o Vozu Bratstva i jedinstva

Druga polovina maja godine 1961. bila je isto tako top-la kao proleće pre dvadeset godina kada je u mariborskoj Meljskoj kasarni bilo zatvoreno na hiljade Slovenaca.

Na jednoj prepodnevnoj sednici Redakcije lista »Večer« koji je tada imao sedište u Maistrovoj ulici broj 5, kolegama sam krajem maja skrenuo pažnju da se približava dvadesetogodišnjica onih tragičnih dana kada su nacističke horde počele da odvođe Slovence u izgnanstvo.

Tadašnji glavni urednik Milan Filipčić me je pogledao ispod gustih obrva i rekao: »Ti si bio među izgnanicima, zato se pobrini, da ova dvadesetogodišnjica bude dostojno obeležena.« Za mene taj zadatak nije bio ni lak ni jednostavan.

Kada su me zajedno sa roditeljima proterali u Čupriju imao sam svega trinaest godina.

Dugo sam razmišljao, kako da čitaoce »Večeri« što upečatljivije podsetim na zločin, na genocid nad slovenačkim narodom pre dvadeset godina.

Odlučio sam da sastavim malu grupu nekadašnjih izgnanika iz prvog i drugog transporta pa da posle dvadeset godina ponovo obiđemo mesta koja su nam u najtežim danima 1941. godine pružila gostoprinstvo. Među izgnanicima drugog transporta koji su napustili zavičaj 10. juna 1941. godine bio sam i ja i poznata mi je sva golgota tog puta. Teško mi je bilo da se odlučim koga iz prvog transporta da pošaljem na put jer izgnanike koji su bili 7. juna 1941. godine određeni za Jagodinu nisam dobro poznavao. Onda su mi skrenuli pažnju na Stanka Čretnika, tadašnjeg šefa železničke stanice koji je bio vrlo aktivan u vreme progona u Srbiji a, iz drugog transporta na put uspomena sam pozvao Frana Roša, školskog predavača i pisca iz Celja, iz »Večerove« štamparske kuće je otišao na put i fotoreporter Jože Gal i tako je bila četvoročlana grupa kompletna.

Noć od 22. — 23. maja 1961. godine neću nikada zaboraviti. Svetlo u kupeu je bilo ugašeno, četiri putnika ispružena na udobnim sedištima vagona većim delom su ćutali. Kada je ekspresni voz grabio kilometre prema Beogradu svako za sebe smo čuteći pribirali uspomene iz dana pre dvadeset godina kada su nas nacisti u vagonima za stoku vozili u nepoznato. Tada nismo spavali a i ove noći posle dvadeset godina san nam nije dolazio. Tu i tamo neko je prekinuo tišinu i ispričao ponešto interesantno. Fran Roš je pričao kako su u sudnici Čuprijskog suda održali prvo suđenje Adolfu Hitleru. U Čupriju smo stigli 15. juna 1941. godine uveče pa zbog toga nismo uspeli da se svi smestimo po kućama. Nekoliko muškaraca je noć provelo u sudnici suda i slučaj je hteo da među njima bude nekoliko sudija i advokata. Srećni što se put u nepoznato tako dobro završio, što su došli kod braće Srba koji su ih dočekali raširenih ruku, odlučili su da pripreme prvi sudski proces protiv zločinca Adolfa Hitlera. Sastavili su pravi sud sa predsednikom, porotom, tužiocem, braniocem, a na optuženičku klupu su umesto optuženog — Adolfa Hitlera stavili šinjel, koji su slučajno pronašli u zgradi suda. Po nekoliko časovnoj raspravi, koja je sprovedena po svim jurističkim propisima Adolf Hitler je osuđen na smrt vešanjem. To je bio svakako prvi proces Adolfu Hitleru u okupiranoj Evropi juna 1941. godine.

ПОСРЕДА
СРБИЈА

A juna posle 20 godina ponovo smo stigli u Svetozarevo. Sasvim sami, kao u ilegali, počeli smo da obilazimo mesta gde su pre dvadeset godina živeli proterani Slovenci. Stanko Čretnik nas je odveo u nekadašnju učiteljsku školu, prvo utočište izgnanika. Čak smo se fotografisali tačno na onom mestu, gde su slikani pre dvadeset godina svi članovi prvog transporta. Stanko nas je vodio od poznanika do poznanika i svugde smo naišli na radostan doček i prijem.

Narednog dana smo otišli autobusom u Čupriju. Tu smo bili vodiči ja i Fran Roš. Posetili smo veliki broj poznanika i prijatelja kao i Janeta Radojkovića, koji nam je u najtežim danima 1941. godine pružio gostoljublje i krov nad glavom. Položili smo venac na grobu učiteljice Logarjeve, koja je ubrzo posle dolaska u Čupriju iz oćaja, što je oterana iz zavićaja izvršila samoubistvo. U Svetozarevu i Čupriji smo doživeli dva divna dana među prijateljima, koji su se iskreno radovali našoj poseti i pružili nam sve što su mogli. Treći dan smo odlučili, da još malo prošetamo po Svetozarevu, a naveće da otputujemo.

Bio sam nespokojan. Tek tako ne možemo napustiti grad, gde smo pre dvadeset godina i sada tako lepo primljeni, a da o tome ne obavestimo predsednika općtine i zahvalimo se. Uputili smo se u zgradu općtine ka tadašnjem predsedniku Ljubomiru Iliću. Našoj poseti se posebno obradovao, lićno nas vodio kroz Svetozarevo da nam pokaže sve što se izgradilo petnaest godina unazad.

U podne nam je **predsednik Ilić** priredio svečani ručak u hotelu »Kablovi«, a bio je prisutan glavni urednik lista »Novi put«, **Gane Mladenović**. Pričali smo o našem putovanju, a tada nismo ni znali kako će kasnije ovaj naš susret imati vrlo značajne posledice.

ПОСРЕДА

Posle povratka u Maribor sam, na prvoj sednici Redakcije, vrlo iskreno opisao naše putovanje i uvek naglašavao kako su nas prijateljski primili. Posle nekoliko dana napisao sam opširnu reportažu sa naslovom »Srpsko srce za petnaest hiljada proteranih Slovenaca«. Kada sam na sednici pomenuo svetozarevački list »Novi put«, glavni urednik **Milan Filipčić** je odlučio: »Odmah da pozovemo u Maribor tri člana njihove redakcije da budu naši gosti.« U Svetozarevo smo poslali telegram — jer nismo imali strpljenja da čekamo odgovor na pismo — i posle nekoliko dana, tačno 15. juna sačekali smo na mariborskoj železničkoj stanici glavnog urednika lista »Novi put« **Gana Mladenovića** i članove redakcija **Borisa Golubovića** i **Predraga Gajića**.

Kolege iz Svetozareva smo upoznali sa Mariborom i okolinom. Lepog sunčanog dana — 18. juna — odveli smo ih na Pohorje u Železnički dom. **Gane Mladenović**, **Milan Filipčić** i ja smo dugo sedeli na platou ispred doma odakle se pruža lep pogled na grad. Obnavljali smo sećanja, kovali planove za budućnost i bili jedinstvenog mišljenja da produžimo još više, bratske veze između Slovenaca i Srba, koje su satkane u najtežem vremenu nacističkog terora. U razgovoru, **Gane Mladenović** iznenada se okrete i reče: »Bilo bi mnogo lepo, kada bi preživeli proteranike još jedanput odveli u krajeve, gde su u vreme rata zajedno sa Srbima delili zlo i dobro«. Pogledao sam **Milana Filipčića** i on je klimnuo glavom. Rekao sam: »Zašto da ne pripremimo Voz?« Tada nisam ni sanjao kako da ostvarim tu ideju. **Gane Mladenović** je lupio rukama i rekao: »Važi! Vi ovde obezbedite Voz a mi u Svetozarevu preuzimamo obavezu, da za preživeli proteranike, pripremimo prijem u svim onim krajevima gde su živeli u vreme rata!« U tom momentu je rođena ideja o Vozu »Bratstvo - jedinstvo«, o Vozu koji je godinama prerašao u svakako najveću manifestaciju bratstva među jugoslovenskim narodima, a verovatno jedinstvenu u Evropi.

Na Pohorju je odlučeno da će prvi Voz poći za Srbiju u jesen, znači za organizaciju je preostalo svega tri meseca, a bio sam i u dilemi odakle i kako da počnem. Posle nekoliko dana sam preko lista »Večer« pozvao sve izgnanike na sastanak o pripremi prvog Voza. Odazvao se dosta veliki broj i odmah je izabran organizacioni odbor. Ja sam izabran za predsednika i ujedno za »Komandanta« prvog Voza.

Radili smo užurbano sa puno entuzijazma, kako mi u Mariboru, tako **Gane Mladenović** sa svojom ekipom u Srbiji. Svi članovi organizacionog odbora su radili danonoćno

i održavali sastanke skoro svako večer u zgradi Društva inženjera i tehničara. Posebno su se istakli i angažovali sekretar organizacionog odbora Franjo Pivec, Jelka Krasnik, Tone Bojt, Nuša Jemec, Pec Šegula, Branislav Kosi, Stanko Čretnik, Milop Pajič kao i mnogi drugi, čija imena više neznam, i osećam se krivim jer sam im učinio nepravdu.

Za kompoziciju Voza se pobrinuo nekadašnji proteranik Branislav Kos, radnik na železnici. Posebno se angažovao i trudio oko, vrlo preciznog, plana vanrednog voznog reda, zbog čega je otišao više puta u Beograd. Od transportnog preduzeća u Ljubljani je nabavio potpuno novu garnituru, tek uvezenu iz inostranstva.

ПОРСТА
ОР ПОСТА

Bio sam dva puta u Srbiji kod Gana Mladenovića da se lično uverim kako teku pripreme. Obišao sam takođe sva mesta gde su za vreme rata živeli Slovenci, i uverio se da organizacioni odbor besprekorno radi: Srbija je dočekivala nekadašnje proteranike iz Slovenije otvorenih ruku.

U Mariboru su vršene završne pripreme. Sastavljena je kulturna grupa — Planinski pevački oktet, instrumentalni sekstet Vitek, mladi harmonikaši i tri recitatora slovenačkog narodnog pozorišta iz Maribora —koja će se na poseban način zahvaliti Srbima za njihovo dobročinstvo u vreme rata.

Mariborski umetnici su takođe pripremili svoje radove za poklon svakome gradu pojedinačno. Naročito potresno su izgledali nekadašnji izgnanici sa malim primanjima ili skromnim penzijama, koji su takođe poneli skromne poklone, da se bar donekle oduže ljudima koji su im pružali gostoprimstvo četiri godine, a kojima se nikada ne mogu odužiti.

U početku septembra je stiglo obaveštenje Gana Mladenovića »Sve je spremno, čekamo vas, dođite!« 14. septembra uveče je železnička stanica izgledala svečano kao nikada dosad. Na prvom koloseku stajala je potpuno nova i svečano okićena kompozicija Voza, sa natpisom na pročelju lokomotive »Voz bratstva i jedinstva«. Dva sata pre polaska Voza počela je da svira pleh muzima marševe i da dočekuje masu ljudi: 640 nekadašnjih proteranika i tri puta toliko njihovih pratilaca. Niko nije sedeo, svi su se skupili na prozorima, nasmešenih lica, mašući cvećem i zastavicama. Suze su stigle tek narednog dana, suze sreće, kod ponovnog zagrljaja sa svojim spasiteljima.

U 21,24 je Voz pošao. Zaustavljao se svugde do Zidanog mosta i primao nekadašnje proteranike sa tog područja. Ona je »punom parom« žurio za Beograd i dalje po Šumadiji... na svim stanicama su ih sačekivale mase ljudi, počelo je međusobno grljenje, pravo narodno slavlje.

U Svetozarevu smo se zagrlili Gane i ja. Od prevelike sreće nismo našli pravih reči: Onda smo u isto vreme progovorili: »Ipak smo uspeli da ostvarimo ono, što su želeli vaši i naši ljudi, iako nam se učinilo pre tri meseca skoro nemoguće...!«

Sredinom maja naredne godine je drugi Voz bratstva i jedinstva stigao u Maribor sa gostima iz Srbije. Prijem je bio takođe veličanstven kao pre sedam meseci u Srbiji.

Od tada se neprekidno smenjuju vozovi bratstva i jedinstva, iz godine u godinu, iz Slovenije u Srbiju i iz Srbije u Sloveniju. Voze sinove i unuke nekadašnjih izgnanika, radnike, seljake i intelektualce i s njime nove, čvrste i nerazdvojive veze među narodima, koje su prvi put uspostavljene pre tridesetdevet godina.

TEKSTOVE
SLOVENAČKIH AUTORA
PREVELA MARIJA DOMAZET